

השימוש במסנני מים עם פילטרים בשבת ויום טוב

בשימוש במסנני מים ופילטרים למיניהם עלולים להיות חששות של מלאכת בורר, ובעבר דנו הפוסקים מחמת איסור ברירה בנוגע למים שנכנסים לפילטרים ועוברים תהליך של סינון במסננות למיניהם שהם כלים המיוחדים לברירה, ואמרו בזה היתר כיון שהמים ראויים לשתייה גם מבלי הסינון והסינון נעשה רק לרווחא דמילתא, ולכן אין בזה משום מלאכת בורר, אף שעל ידי הסינון הם נקיים יותר^א. ורק מי שהוא איסטניס ואינו שותה כלל מים שאינם מסוננים יש לו לחוש לאיסור בורר בזה.

ומה שיש לדון עוד בעניין זה הוא מצד שני נידונים אחרים לגמרי שלא היו מצויים בעבר ונתחדשו במכשירים הנפוצים בשנים האחרונות: [א]. תערובות גרגרי הפחם - והיינו שבמערכות שונות של סינון מים, אחד מתהליכי הסינון, המתבצעים בתוך מכלי הסינון, נעשה על ידי פחם שטבעו לספח אליו זיהומים וטעמים שונים הנמצאים במים, פחם זה מופיע במסננות בשתי צורות: האחד בצורה של גרגרי פחם, והשני בצורה של גליל של פחם. לגרגרי הפחם יש "שטח פנים" רחב מאוד שיכול לספח אליו נוזלים בכמות גדולה.

המים הנמצאים במיכל הסינון, עוברים דרך הפחם ומסתננים ממיני הזוהמא שבתוכם, ויוצאים דרך מסננת אחרת שמונעת את גרגרי הפחם להתערב בתוך המים היוצאים למערכת. ונמצא שהמים בעודם במיכל מעורבים עם גרגרי הפחם שהם אינם ראויים לאכילה, וממילא מים אלו גם כן אינם ראויים לשתייה, וכאשר האדם פותח את ברז המים, המים שנכנסים ממערכת המים הכללית דוחקים את המים שבתוך המיכל לצאת, ונמצא שמכוחו המים נבררים בכלי, ויש לדון בזה מצד איסור ברירה בכלי.

גם מצויים מערכות סינון שנותנים בתוך הפילטרים כדורים שקופים המכונים "סיליפוס" שמטרתם למנוע אבנית, כדורים אלו מצויים הן במערכות סינון חיצוניות הנמצאות ליד שעון המים, והן במערכות סינון לסוגים שונים של "מיני בר". אלא שהבדל יש ביניהם, שאלו הניתנים במערכות החיצוניות הם גדולים ושיעורם כזיתים וענבים, ואילו אלו הניתנים במיני בר וכדומה הם קטנים מאוד כגודל עדשים או גרגרי תירס.

כמו כן סננים שמצויים בהם כדורים קטנים [לרוב צבעוניים] שמטרתם לתת טעם טוב במים, כיון שמערכות האוסמוזה נוטלות את הטעם המצוי במים והמים הופכים להיות חסרי טעם.

הצד השווה שבהם שגרגרי הפחם והכדורים למיניהם מעורבים עם המים באופן שיש עליהם שם תערובת, ובכל פעם שאדם מוציא מים מסתננים המים מתוך התערובת הנ"ל על ידי מסננת, ונמצא שיש בדבר ברירה בכלי. [ב]. לכלוך המצטבר בתוך המכלים - הנה יש לידע שמצוי הוא ביותר שבמכלי הסינון ישנה הצטברות גדולה של לכלוך ומיני פסולת שונות, והדבר שכיח כמעט בכל מערכות הסינון הקיימות, וגורם לכך שהמים שנכנסים למיכל מתערבים מיד עם הכלוך, ובמצבם זה אינם ראויים לשתייה כלל, ושוב חוזרים ומסתננים על ידי הפחם, [וגם במסננים בלי פחם הדבר מצוי], וכן על ידי ניירות מיוחדים המקיפים את הסננים ומיועדים לסינון המים העכורים, וא"כ יש מלאכת בורר במים העכורים, ובוה אין הבדל אם הפחם הוא בגרגרים או בגוש, כיון שמלאכת הבורר היא בעצם נקוי המים מהפסולת שבתוכם. לכלוך זה מצוי כמעט בכל מסנן מים, הן במסננים המותקנים מתחת לכיורים והן במסננים שהנמצאים במכשירים המכונים "מיני בר" שגם בהם מצוי שלאחר תקופה מסויימת של שימוש מצטבר לכלוך סביב הסננים, בכמות כזו שאינה בגדר משתת בהכי.

^א נידון זה בנוי על דברי המשנה שבת דף קל"ט ע"ב שיובאו להלן שמתירה לברור במשמרת יין המעורב בקיסמין דקין, והטעם משום דמשתת בהכי, ולכן מים הראויים לשתייה לרוב בני אדם בלי סינון מותר לסננם בשבת אפילו בכלי המיוחד לכך, ומותר להשתמש בברז מים אע"פ שיש בפי הברז מסננת, וכן מותר להשתמש בברז אף אם המים עוברים דרך מערכת טיהור מים ויוצאים נקיים וזכים [ובלבד שאין במערכת הטיהור פעולה חשמלית]. ולעניין אדם שהוא איסטניס ואינו שותה כלל מים בלתי מסוננים יש מפוסקי זמננו שהורו שאין לו להשתמש בברז המחובר למערכת טיהור מים, משום שלגבוי יש כאן מעשה ברירה. כן שמענו מהגרי"ש אלישיב זצ"ל, וטעמו ע"פ הבה"ל סי' שי"ט ס"ד ד"ה הואיל בשם הפמ"ג שאפשר שבאיסטניס אין היתר דמשתת בהכי, ואף שיש לדון ולומר שנידון מים שאינם מסוננים קיל טפי משום שהפסולת המעורבת במים אינה ניכרת לעין כלל, מ"מ דן זאת הגרי"ש א זצ"ל כמעשה ברירה כיון שיש כאן שינוי ניכר בטעם של המים והמקפיד לסנן מחשיב את החומרים המעורבים במים כפסולת. וכן דעת הגר"ש ואזנר שליט"א במכתב המובא בסוף ספר ארחות שבת. ויש שהורו היתר בזה, כן שמענו מהגר"נ קרליץ שליט"א, וטעמו משום שהפסולת אינה ניכרת במים, וגם אחר הסינון אין היא ניכרת במסננת [ורק לאחר פעולות רבות של סינון ניכרת הפסולת במסננת].

והנה נידונים אלו הם לכאורה חדשים ובהשקפה ראשונה נראים כמתמיהים ואלא הרגילים להשתמש במכשירים אלו שנים רבות ממאנים בתחילה להטות אוזן לשמוע את החששות, אבל לאחר עיון היטב באופן פעולת המערכות הנ"ל, ולאחר בירור הנידונים ההלכתיים בזה, יראו ויבינו שיש בשימוש במסננים אלו חששות חמורים של איסור בורר בשבת. וכהיום שעמלו בזאת למצוא פתרונות יעילים בודאי שיש להתקין אותם למי שרוצה להשתמש במסננים מעין אלו בשבת קדש.

ויש לידע שגם במערכות מיני בר שיש להם הכשר לשימוש בשבת, יתכן חשש זה של בורר במערכות הסינון כיון שההכשר ניתן רק על כך שאין חששות בישול ופעולות חשמליות במערכות הנ"ל.

צלולים שהתערכו בשמרים שאין בהם בורר כיון שנכנסו צלולים ויצאו צלולים.

נידון שפיכת מים לתוך מיכל שיש בתוכו גרגרי פחם
ג. ולפי זה יש לדון בנידון גרגרי הפחם שדרכם עוברים המים, האם יש לדמותם לנידון המשנה שחזרו צלולים לזוב, דגם הכא המים נכנסים כאשר הם ראויים לשתייה ושוב יוצאים ראויים לשתייה, או שמא יש לחלק בין נידון המשנה, דדוקא שם כאשר אין הפסק בין כניסת המים ליציאתם, ולכן אין חוששים שבשלב מסויים היתה כאן תערובת, כיון שכל עיקר מעשהו לא נעשה לצורך ברירה כלל, אלא למטרה אחרת, ומה שנתערכו המים וחזרו ונסתננו, אינו אלא כביריה דממילא, שאין בה תורת ברירה כלל, אבל באופן שנתן את המים לתוך הפסולת ופסק מעשהו, ואח"כ פתח את הברז ושוב נסתננו המים מתוך הפסולת על ידי כלי, הרי זה אסור.³

ד. והביאור בזה, דהנה מצינו סברא כעין זו בהלכות בורר דכאשר אין האדם עוסק בביריה אף שנעשית ברירה על ידו, הדבר מותר. והוא בסי' שכ"ד ס"א ומקורו בגמ' שבת דף ק"מ ע"ב שמותר לאדם להוליך תבואה לאבוס בכברה, אף שבדרך הילוכו נברר המוך מהתבואה, ועיין רש"י שם שכתב "שפעמים" נופל הפסולת, אבל הר"ן כתב "שנופל" היינו שאף שהדבר הוא בגדר פ"ר מ"מ שרי, וכך הוא משמעות לשון הרמב"ם פרק כ"א משבת הל"ב שכתב וז"ל, אבל נוטל התבן בכברה ומוליך לאבוס אע"פ שירד המוך בשעת ההולכה, שהרי אינו מתכוין לכך, עכ"ל.

ויש לעיין בטעם הדבר והרי עושה מלאכת בורר בפסיק רישא ואמאי שרי. וי"ל דהטעם שאין בזה איסור בורר, דהיות שבמלאכת בורר עיקר מלאכת המחשבת היא "ההבחנה" בין שני המינים שבא לברור ולא סגי בזה שהמינים נפרדו זה מזה, ואין זה דומה לשאר מלאכות שבת שבהם אף אם נעשה מעשה בלי כוונה בדרך פ"ר הדבר אסור, והיינו דבעינן במלאכה זו שהאדם ידקדק במעשיו

דין נתינת מים על גבי שמרים הנמצאים במשמרת

א. והנה מצינו נידון כעין זה במשנה שבת דף דף קל"ט ע"ב נותנין מים על גבי השמרים בשביל שיצולו, ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית. ודינים אלו נפסקו להלכה בשו"ע סי' שי"ט סעיפים ט', וז"ל משמרת אפילו תלויה מערב שבת, אסור ליתן בה שמרים אבל אם נתן בה שמרים מער"ש מותר ליתן עליהם מים כדי שיחזרו צלולים לזוב. וביאר המשנ"ב ס"ק ל"ג, ר"ל שיהיו השמרים צלולים והמים יזובו מהם עם מקצת מן היין שנשאר בלוע בו, והטעם שאין בנתינת המים משום בורר, שהמים שהוא נותן צלולים הם ואין בהם דבר שצריך לברור מהם. עוד כתב המשנ"ב, שמותר ליתן בשבת מים על גבי שמרים שנשארו בחבית וקולטין המים טעם היין ומוציאין אותו בשבת ושותין אותו.²

ובסעיף י' הביא השו"ע את הדין השני במשנה שם, יין או מים שהם צלולים מותר לסנן במשמרת, והוסיף הרמ"א – ואע"פ שיש בו קיסמין דקין, הואיל וראויין לשתייה בלאו הכי. וטעם ההיתר מבואר שכיון שבלאו הסינון משתתי בהכי, אין זה נחשב תערובת, דכלל בידניו שכדי לאסור ברירה בעינן לתערובת, וכל היכי דמשתתי בהכי הקיסמין נטפלים אל היין, ואין זה נחשב תערובת, והרי זה כמין אחד.

השימוש במסננת הנמצאת בפי הברזים

ב. ועל פי זה כתב החזון איש סי' נ"ג שמותר לתת מסננת בפי ברז מים, ואע"פ שהמים מסתננים מהעפר שבהם, מ"מ כיון דמשתתי בהכי אין זה כתערובת וממילא אין איסור לתת מסננת שתסנן עכירות זו של העפר. עוד דן החזון איש שאחרי שמצטבר עפר בפי המסננת, והוא בכמות כזו שאין דרך בני אדם לשתות, א"כ מעתה יאסר להשתמש במסננת, ותירץ שקיים בזה ההיתר של תחילת המשנה שמותר לתת מים בתוך שמרים שבמסננת כדי שיחזרו צלולים לזוב, והיינו כיון שהמים לפני כניסתם למסננת ראויים לשתייה, ומה שמתערבים לרגע בתוך העפר, דינם כמים

² ובטעם הא שאין איסור בורר בתמצית היוצאת מהשמרים ונכנסת למים, עיין בספר מגן אבות למהר"ם בנט שכתב שכיון שתמצית היין מתערבת מיד במים הרי היא נטפלת אליהם ואין בה חשיבות בורר, ובספר חו"ב כתב שהמצב שבו הטעם מעורב בשמרים חשיב כמין אחד.

³ ואין לטעון שגם במשמרת הנ"ל היו מעט מים מעורבים בשמרים, די"ל שמעט מים אלו כמאן דליתא ובטלים הם לגבי השמרים.

ורק אז שם מלאכה עלה, ולכן י"ל שכאשר האדם אינו עסוק
בברירה והיא נעשית ממילא שרי⁷.

והכי נמי י"ל כעין סברא זו בנידון מים שניתנים לתוך שמרים
ומסתננים, דכיון שהמים היו צלולים ויצאו צלולים, ואין לו עניין
בסינון המים לכן אין על פעולתו שם בורר כלל.

אמנם י"ל דכל סברא זו אתי שפיר כאשר המים נכנסים
ויוצאים מיד בשפיכה אחת, ואז י"ל שאין אנו רואים את מעשהו
כמעשה ברירה, אבל כאשר הדבר נעשה בשני שלבים, והמים
הצלולים נכנסים ושוהים בתוך בית הקיבול מעורבים עם הפחמים
ושוב בוררים אותם מהם, הרי שאז יש למעשהו שם ברירה, כיון
שכעת אנו מסתכלים על המצב שלפנינו שבו מים מעורבים עם
פסולת. וכן מבואר לאיסור בשו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' צ"ט סוף
אות ב'.

פעולת הברירה נחשבת מעשה ונחשבת כמתכוין

ה. והנה פעולה הברירה הנעשית על ידי פתיחת הברז ויצאת
המים נחשבת כמתכוין שהרי האדם אינו רוצה לשתות מים
מעורבים עם חלקיקי פחם, וכן אינו רוצה לשתות מים עכורים
[ראה להלן אות י' גבי המציאות של מים עכורים], ונמצא
שבפעולתו בהוצאת המים מהברז הוא מתכוין הן להוצאת המים
והן לברירתם⁸.

כמו כן מעשה הברירה שנעשה בעקבות פתיחת הברז יש לרונ
אותו "כמעשה" ולא "כגרמא", כיון שהוא נעשה בכח ראשון והוא
כהסרת בידקא דמיא בכח ראשון שנחשב למעשה ולא לגרמא⁹.

⁷ וראה מה שהרחיב בסברא זו לעניין מלאכת בורר מו"ר הגר"ש גלבר
שליט"א בארחות שבת חלק א' בירו"י הלכה סי' ב', ומש"כ לבאר על פי סברא
זו את ההיתר הנוכח בגמ' דף ע"ד במעשה דרב ביבי ששטה את הפירות לפני
האורחים.

⁸ ואין זה דומה לדברי התרה"ד שנפסקו בסו"ס רנ"ג שכאשר יש לאדם ב'
כוונת אחת עיקרית והשניה טפלה, נחשבת הטפלה לאינו מתכוין, דהכא כוונתו
לברור את המים מתוך גרגרי הפחם ומשאר מיני הזוהמא חשיב כדבר עיקרי
ודינו כמתכוין. וגם אינו שייך לנידון הרשב"א גבי צידת צבי, דהסברא בדברי
הרשב"א היא שעיקר שם המעשה הוא סגירת הבית ואילו מעשה הצידה הוא
דבר המזדמן ולכן אין לראות את פעולתו מתייחסת אל הצבי ולכן חשיב אינו
מתכוין, משא"כ הכא גברי סינון גרגרי הפחם וכו' שמוחקן במכרעת כלי
המיוחד לברירה הרי זה שפיר נידון כמתכוין גם לדעת הרשב"א, ועוד שדברי
הרשב"א לא הובאו להלכה, דכתבו הפוסקים סי' שט"ז ס"ג שאסור לסגור תיבה
שיש בתוכה זבובים.

⁹ ואין לומר דהוי רק הסרת מונע ונידון אותו כגרמא, דקיימא לן שהסרת
מונע בכח ראשון חשיב מעשה, ואף שמצינו בתשובת מחזה אברהם או"ח סי'
נ"ב [ובעוד כמה אחרונים] שהסרת מונע נידונית כגרמא ולא כמעשה, ולמד את
דבריו מדברי שו"ת חתם סופר יו"ד סי' רי"ג דמקוה שנעשה ע"י שאדם הסיר
את המונע והמים באו מכח זה דכשר ולא חשיב הווייתו ע"י אדם. אמנם מוכח
בכמה מקומות שאינו כן אלא חשיב מעשה, וכפי שהביא מו"ר הגר"ש גלבר
שליט"א בספרו נתיבות שלום כללי מלאכת מחשבת סי' נ"א אות י"ב, [א].
מדברי הגמ' שבת ע"ה ע"ב דרב מחייב שוחט משום צובע, שביט השחיטה
נצבע בדם, והרי שם האדם רק חותך את הורדים והדם מקלח מאליו, ומוכח
להדיא דחשיב מעשה ולא גרמא. [ב]. מדברי הגמ' שבת ק"כ ע"ב דלייט אביי
על מי שפותח דלת כנגד מדורה בשבת הואיל והרוח מלבה את האש, וחזינן
שאף שהאדם רק מסיר מונע והרוח באה מאיליה ומ"מ נחשב מעשה דידיה. [ג].

מיכל סינון שיש בתוכו "גוש פחם"

ו. אמנם כל זה כאשר הפחם עשוי גרגרים ונראה כחול, אבל
באופן שהפחם הוא גוש אחד, אין בזה חשש כלל, כיון שגוש אחד
אינו נידון כמעורב עם המים, וכמו שביצים הנמצאים במים אין
אנו דנים אותם כמעורבים עם המים כיון שמתוך גודלם הם
ניכרים, הכי נמי גם אותו גליל של פחם שאינו נחשב כלל כמעורב
עם המים.

מיכל שיש בתוכו כדורים עם חומרים שמופרשים

למים

ז. וכן יש לדון בסוג נוסף של מערכות סינון שיש בתוכם
כדורים המפרישים חומרים לתוך המים, ויש שמטרתם למנוע
אבנית במים, ויש אחרים שמטרתם ליתן טעם טוב במים, כדורים
אלו נמצאים במיכלי הסינון ויש לברר האם יש בזה משום בורר
כיון שהמים מעורבים עם הכדורים האלו.

ויש להבחין בזה בין גדלים שונים של אותם כדורים: [א].
כדורים גדולים - בדרך כלל במערכות סינון חיצוניות המסננות את
כל המים שנכנסים לדירה והם מותקנים ליד המונה הדירתי, גודל
הכדורים הוא כמין זית או ענב ובזה לכאורה י"ל שאין בזה בורר
כיון שהם ניכרים לעצמם אין הם נחשבים מעורבים עם המים, ואין
זה דומה לאותם גרגרי פחם קטנים שמתוך קוטנם וצורתם נחשבים
כתערובת, ואף שזיתים המעורבים במימיהם יש בהם ברירה, שאני
הכא שכיון שאין שייכות בין המים לבין הכדורים אין אנו רואים
אותם מעורבים יחדיו, וכלל גדול הוא בהלכות בורר דמבלי שיש
תערובת אין איסור ברירה, והרבה פעמים הגדרת התערובת
משתנה בקל בין מקרה למקרה, ומשנה את הדין בין היתר לאיסור
דאורייתא. [ויש לברר מה דינם כאשר הם מתקטנים והולכים עקב
השימוש בהם, וכפי שנמסר יש למלא כדורים אלו אחת לשנה,
ונמצא שיש זמן שגודל הכדורים הופך להיות קטן מאוד שאז יש
לחוש לאיסור בורר].

[ב]. כדורים קטנים - הנמצאים בדרך כלל במערכות שמתחת
לכיוור או במערכות מיני בר למיניהם, כדורים אלה הם קטנים
ביותר בגודל של עדשים או גרגרי תירס שבהם נראה טפי דהוי
תערובת עם המים, ויש בזה איסור בורר בהפרדת המים מהם¹.

**ויש לידע שגם במערכות מיני בר שיש להם הכשר לשימוש
בשבת, יתכן חשש זה של בורר במערכות הסינון כיון שהכשר
ניתן על כך שאין חששות ביסול ופעולות חשמליות במערכות
הני"ל.**

מדברי התוס' בשבת דף ל"ח ע"ב במעשה דאנשי טבריא שאם היה סילון של
צונן מונח בתוך המים החמים ובשבת פותח את הנקבים של הסילון ויוצאים
המים ומתבשלים הוי מבשל בשבת, והרי גם שם אינו אלא הסרת מונע. וכך
ריהטת הפוסקים שאסרו לפתוח ברז מים להוצאת מים חמים מדוד חשמל כיון
שנכנסים במקומם מים צוננים שמתבשלים בשבת, ודו"ק.

¹ ופשוט שחשש הבורר בנידון זה וכן בנידון הפחמים אינו מחמת שהמים
עכורים ולא ראויים לשתיה, אלא מחמת התערובת של המים עם הפחמין
והגרגרים הני"ל המכונים "סיליפוס", והוי כמו כל ברירה בכ' מינים על ידי כלי
שאסורה מן התורה.

מיכלי אגירה

ח. איסור זה של שימוש במסננות שיש בתוכם גרגרי פחם, קיים גם במערכות שיש להם מיכל אגירה שאליו המים מתכנסים, ואף שכאשר מוציאים את המים הם יוצאים מהמיכל כאשר הם מסוננים, מ"מ מים אחרים נכנסים תחתם ומסתננים, ונמצא שעל ידי פתיחת הברז הנעשית על ידו, נבררים מים נוספים.

עוד יש להוסיף שברוב רובם של המכשירים שיש להם מיכל אגירה, אזי מלבד המסננת שקיימת לפני המיכל, יש מסננת נוספת שנמצאת ביציאת המים מהמיכל, מסננת זו מורכבת מגרגרי פחם, כך שאין אפשרות להשתמש במערכות אלו אף שיש להם מיכל אגירה.

ברירה לאיבוד

ט. עוד יש לדון בכלל זה מה הדין כאשר האדם יפתח את ברז המים ויתן לכמות המים שהיתה מעורבת עם גרגרי הפחם לצאת מן המיכל לאיבוד, ואח"כ ישתמש עם המים הבאים אחריהם, ונמצא שמים אלו השניים לא שהו עם הפחמים אלא נכנסו ויצאו צלולים לזוב.

ושוש הנידון האם יש היתר בבורר לאיבוד, ועיין חזון איש סי' נ"ג ד"ה ולעניין, שדן בתוך דבריו שם היתר מחמת שהמים הולכין לאיבוד, וכתב וז"ל וכל שאין דעתו עליהם ולא ניחא ליה בבירורן לאו שם בורר עלה, ואין זה כדין פסיק רישא אלא כל שהולכין לאיבוד נראה דלאו שם בורר הוא כלל כדין סחיטה בהולך לאיבוד. וסיים שם את דבריו בנידון שעסק בו עיי"ש, ואחרי שקרוב הדבר שאין כאן בורר כלל וכו', יש להקל בזמן שותם הברזא כשהולך לאיבוד.

והנה יש לעיין בדברי החזון איש, שלמד היתר בברירה לאיבוד מדין סחיטת פירות לאיבוד, והרי גבי סחיטה לאיבוד, נקט השו"ע סי' ש"כ סי"ח ובה"ל ד"ה יש, שבסחיטה לאיבוד יש איסור דרבנן לדעת כמה ראשונים, וכן נקטינן לדינא. וא"כ אמאי סמך בבורר להתיר לגמרי, אמנם י"ל דלא ברירא שהחזון איש היה מתיר ברירה לאיבוד בתור סברא עיקרית, ורק אחרי שהיה נראה לו שם שלעיקר ההלכה אין בזה איסור צירף גם את הסברא של ברירה לאיבוד.

מיכלי סינון שיש בהם מים עכורים

י. עוד יש לברר אודות מיכלי סינון שהמים שבתוכם עכורים במידה כזו שאינם בגדר משתתי בהכ"ל, מצב זה של המים העכורים הוא קודם כניסתם של המים לסנני הפחם, וא"כ אף אם סנן הפחם עשוי מגוש אחד, באופן שאינו בגדר תערובת עם המים, אכתי יש בזה איסור בורר, כיון שבורר את המים מתוך העכירות שלהם, והדבר נעשה על ידי כלי המיוחד לברירה.

¹¹ מציאות זו קיימת בהרבה מאוד מסוגי המסננים, כיון שהמערכות בנויות בצורה כזו שסביב הסנן יש עוד מעטפת של נייר סינון וכדומה, שגורמים לכללן שלא לחדור לתוך המים המסוננים, ולכלוך זה מצטבר סביב המסננים, וממילא כאשר המים נכנסים למכלי הסינון הם מתערבים עם הלכלוך שמצטבר במקום זה. כמו כן תתכן מציאות כזו באזורים שבהם איכות המים ירודה, או אצל אנשים שלא החליפו את הסננים זמן רב מאוד.

ובנידון זה של ברירה נראה שהדבר פשוט לאיסור, משום שאין אנו עוסקים רק במים צלולים שנכנסים למערכת, אלא בתחילה המים שבתוך המיכל שהם שוהים בתוכו ומעורבים עם הלכלוך שבתוכו, מסתננים ויש בהם איסור גמור של ברירה בכלי.

מסנן במכשיר המכונה "בריטה"

יא. קנקנן מים שיש בתוכו מתקן סינון המכונה "בריטה" שבתוכו יש גרגרי פחם, המסננים ומטהרים את המים, וכאשר מערים מים לתוך הקנקן עוברים הם את המסננת הזו ויורדים לבית קיבול של הקנקן כשהם מסוננים. מותר למלא בהם מים בשבת ואין בזה משום בורר, והטעם משום שהמים ראויים לשתיה גם לפני הסינון וכפי שהתבאר לעיל, ואף שהמים הנכנסים למתקן הסינון מתערבים בגרגרי הפחם ושוב מסתננים ויוצאים, אין בזה משום מלאכת בורר, הואיל והמים נכנסים צלולים ויוצאים צלולים. אלא שיש לדון בזה עוד מצד עובדין דחול וכפי שיבואר בהמשך.

והנה כאשר בית הקיבול של הקנקן מתמלא במים מצוי שהמים נמצאים בגובה מתקן הסינון וחלק מהמים נמצאים בתוך המתקן ושוהים בתוכו, ויש לעיין האם מותר באופן זה לערות מים מהקנקן, שהרי בזמן שמטה את הקנקן יוצאים מים ממתקן הסינון ומסתננים, ובמים אלו לא קיים ההיתר של השו"ע הנ"ל, שהרי המים שוהים בתוכו, ולכאורה דינם כמו שנתבאר בתחילת הדברים לעיל, גבי מתקני סינון שיש לאסור זאת. אמנם יש לחלק שבמתקן ה"בריטה" עיקר מעשהו של האדם הוא לערות מהמים שבקנקן ואין הוא עוסק כלל בברירת המים המעורבים בפחמים, אלא שמתוך שהטה את הקנקן וירד גובה המים יצאו ממילא המים המעורבים בפחמים, וכל כה"ג אין זו צורת מעשה ברירה כלל. והרי זה קיל טפי ממה שמבואר בשו"ע סי' שכ"ד ס"א, ומקורו במשנה שבת דף ק"מ ע"א וברמב"ם פכ"א הל"ב, שמותר ליתן תבן בכברה ולהוליכו לאבוס אף שהמוץ יורד בשעת ההולכה, והטעם הואיל ואינו מתכוין לכך.¹²

ומצוי דבר זה גם באופן שהכינו תמצית תה משקיות תה והן נמצאות בתחתית הכלי וכאשר מטים את הכלי כדי לערות את התמצית הצפה מלמעלה, לעיתים מתגלה חלק מהשקיות שלמטה, ולפי הנ"ל אין בזה חשש ברירה הואיל ואין כאן אלא ברירה דממילא, ורק באופן שנשארה מעט תמצית ועיקר מעשהו להוציא את התמצית המעורבת בשקיות אז יש חשש ברירה.

¹² ועיין בספר איל משולש דיני בורר פ"ז סוף הערה צ"ב, בנידון כעין זה המצוי בסוג מסויים של תיון שיש בו מיכל כעין מסננת בתוכו, שנותנין בו עלי תה, עיי"ש שכתב להתיר בזה וציין למשנ"ב סי' שיי"ט ס"ק נ"ו דמותר לערות יין מתוך חבית שיש בתחתיתה שמרים, וכתב המשנ"ב שאין זה חשיב כבורר כל זמן שאין הניצוצות מתחילים לרדת מן השמרים, ונראה שהטעם בזה משום שכל זמן שהיין צף מלמעלה אין דעתו של האדם נתונה כלל על היין המסתנן מן השמרים ואין זה אלא ברירה דממילא ושרי, ורק כאשר כלה היין שמעל השמרים והאדם מערה את טיפות היין מתוך השמרים אז עיקר עיסוקו ביין המעורב והרי זה אסור כל שאינו משתמש ביין לאלתר.

נתינת בד על גבי ברז מים בפסח לסנן את המים מחמץ

יב. נהגו רבים לתת פיסת בד על גבי הברז בימות הפסח, ויש לעיין אם הדבר מותר או שמא יש כאן ברירה בכלי. ועיין שו"ת מהר"ם שיי"ק אור"ח סי' קל"ד שדן במי שמסנן מים מחמש שמעורבים בהם שרצים, וכתב דכיון שמן הדין אין צריך לחוש לתערובת שרצים, ורק אדם זה זהיר טפי ומסנן, הרי זה דומה לנידון של מים שיש בהם קיסמים, דאדם הזהיר לסנן נידון כאיסטניס. ולכאורה יש לחלק בין הנידונים, דלענין קיסמים דקים במים אנו אומרים שלמרות שודאי ישנם קיסמים במים אין זה בגדר תערובת כיון שרוב בני אדם שותים את המים עם הקיסמים, אך לענין חשש שרצים עד כמה שיש שרץ במים הרי זה בגדר תערובת לכל בני אדם, ומה שרוב בני אדם שותים מים בלי סינון הוא משום שתולים שאין כאן שרצים, אבל אם באמת היה במים אלו שרץ והוא סינן אותו הרי ברר פסולת גמורה. ולכן נראה לכאורה שאפילו מי שרגיל לשתות מים בלתי מסוננים ואינו חושש לשרצים ולשבת אחת החליט לחוש ולסנן את המים אין לו היתר לעשות זאת, דעד כמה שיהיה במים אלו שרץ ויסנן אותו נמצא שברר פסולת ולא אמרינן בזה שמשתי בהכי.

ונפק"מ בכל זה לענין סינון מים לפסח, דכאמור נהגו רבים לקשור פיסת בד על פי הברז מתוך זהירות באיסור חמץ ומשאירים את פיסת הבד אף בשבת ויו"ט, ולפי הדברים הנ"ל יש בכך סתירה מיניה וביה, דעד כמה שהוא חושש שיש איזה פירור במים ויש בו חשש איסור חמץ נמצא בוררו בשבת, וכן שמענו בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. אמנם לענין מעשה, הנוהגים לקשור פיסת בד על פי הברז בפסח אינם צריכים להסירה מערב שבת כיון שמעיקר הדין א"צ לחוש שמא יש חמץ במים וכן הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל שכיון שמניחים זאת על צד חומרא רחוקה אין לחוש בזה לאיסור בורר.

כלי לברירה מיידי

יג. והנה יש לדון האם יש מקום להתיר שימוש במסננות אלו לדעות שהתירו ברירה בכלי שנועד לשימוש מיידי¹, אמנם נראה שאין זה דומה, דההיתר בכלי שנועד לשימוש מיידי, שמתוך שהכלי מיועד רק לברירה מיידי, אנו רואים את מעשהו כדרך

¹ והנה בגמ' סוכה דף נ. הקשו לגבי חבית של מים שהיו ממלאין מערב שבת לצורך ניסוך המים בשבת, דאם נתגלתה אינו משתמש בה אלא ממלא מן הכיור, והקשו בגמ' אמאי וניעברה במסנת, דלפי ר' נחמיה אפשר לסנן מים ויין מן הארס שבהם. והקשה החזו"א אור"ח סי' ק"נ ס"ק כ"ג דהא אסור לסנן בשבת מים משום איסור בורר או משמר, וכתב וז"ל ואפשר משום דגילוי אינו אלא חומרא כדאמר פ"ק דחולין, והא דמחמירנן לניסוך המים משום הקריבהו נא לפחתך, עיי"ש. ולכאור' דברי חזו"א צ"ב, דמה בכך שהחשש הוא רחוק, מ"מ על צד שיש כאן ארס נמצא בורר. ואולי כיון שגם אם יש ארס אין הוא נחשב פסולת ממש, דהא אין בזה פסול בעצם המים, אלא רק חוסר הנהגת כבוד בזה שמנסכים מים שיש בהם ארס, ולכן גם על צד זה שיהא כאן ארס ויבורר אותו אין זה נחשב תיקון גמור, ולכן אין זו ברירה גמורה. ואין זה דומה לחשש שרצים, שעד כמה שיש שרץ במים הרי הוא איסור גמור ומקפידים עליו, ואכתי

צ"ע.

² עיין ספר שש"כ פרק ג' הערה קכ"ה בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, ועיין בספר ארחות שבת פ"ג הערה ע"ט מה שכתבנו בביאור סברא זו.

אכילה ולא כמעשה ברירה, משא"כ מסננות אלו שעשויים גם למי שמעוניין לסנן מים לשימוש שלאחר זמן, וכל צורתם מוכיחה שיש כאן כלי המיוחד לברירה, הרי הן נחשבות ככלי ואין היתר להשתמש בהם אף לצורך ברירה מיידי.

ברירה ביום טוב

יד. הגם שאיסור בורר קיים גם ביום טוב, מ"מ מצינו בכמה נידונים שהקלו ביום טוב מאשר בשבת, וזאת על פי שמבואר במשנה ביצה דף י"ד ע"ב בדעת בית הלל שהבורר קטניות ביום טוב בורר כדרכו בקנן ובתמחוי אבל לא בנפה וכברה, ונפסק להלכה בסי' תק"י ס"ב. והטעם כיון שהאוכל מרובה על הפסולת מיעוטי בטירחא עדיף ביו"ט.

ומצינו סתירות רבות בדינים אלו מתי התירו לבורר ביו"ט ומתי אסרו, וכבר עמד על כך הבה"ל שם ריש סי' תק"י ויש בזה עוד אריכות דברים ואכ"מ.

ומצינו עוד במשנה שבת ריש פרק תולין דף קל"ז ע"ב שהתירו לתת יין למשמרת תלויה ואין בזה משום בורר, אף שכה"ג בשבת חייב חטאת, וכתב בה"ל שם סעיף ד' ד"ה מותר, בטעם ההיתר ליתן למשמרת תלויה משום דהוי מלאכת אוכל נפש, ואף שלעיל בס"ב מבואר שאסור לבורר ביו"ט על ידי נפה וכברה, שאני התם דכלים אלו דרך לבורר בהם לימים הרבה והוי כעין קצירה וטחינה, משא"כ במשמרת דרך לעשותה לפי שעה.

ויש לעיין האם ביום טוב יהיה שרי לבורר על ידי פילטר ודומיא דמסנת, או דילמא הכי חמיר טפי שזו שיטה מקצועית של ברירה, וצ"ע.

ברירה על ידי קולפן ביום טוב

טו. לקולפן פירות וירקות עם קולפן בשבת יש בזה משום בורר בכלי, ואף שעל ידי סכין שרי להסיר את הקליפה, יש לחלק שבסכין האדם קובע את מקום החיתוך והסכין רק מסייע לו לבצע את הקילוף, משא"כ בקולפן ששם מידת הכלי מתוקנת באופן מדוד והאדם רק מסייע בקילוף.

ויש לעיין האם ביום טוב הדבר מותר דומיא דמשמרת, או שמא יש לאוסרו, ונראה טפי שהדבר מותר כיון שאין דרך לקולף במקלף לימים הרבה וזה כלי שנעשה לאכילה בו ביום וממילא דמי טפי למשמרת שמותר לבורר עמה.

עובדין דחול

טז. עוד יש לברר האם יש בשימוש במסננים אלו משום עובדין דחול, והיינו שאף אי נימא שמצד הלכות בורר אין לחוש בזה וכגון שהפחם עשוי גוש אחד, ואין תערובת בין במים לבין גרגרי הפחם, או שאין בו פחם כלל, מ"מ אפשר שעצם הברירה של מים בפילטרים יש בה משום עובדין דחול, אף אי נימא שאין בזה משום איסור בורר.

והנה נושא זה של עובדין דחול הוא דבר שקשה לדמות בו מילתא למילתא, שהרי עסקינן במלאכת היתר, וכפי שמצינו בסי' שכ"א ס"י, ומקורו בתשובת הריב"ש שאסור לגרור גבינה קשה במורג חרוץ, אף שעצם חיתוך הגבינה אין בו איסור טוחן שאין

טוחן אלא בגידולי קרקע, אבל יש בשימוש בכלי זה משום עובדין דחול. והטעם כיון שהוא כלי המיוחד לכך הרי זה דרך חול. ומאידך מצינו מחלוקת לגבי סינון יין צלול במשמרת, עיין שו"ע סי' ש"ט סעיף י' שהובאו ב' דעות ודעת הרמב"ם להחמיר במשמרת, וטעמו שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, ופסקו כדעה הראשונה המתירה.

ודעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל היתה לאסור שימוש בפילטר כאשר יש לו ברז מיוחד לזה והוא משתמש בו ולא בברז אחר, שאז יש לומר שמתוך שבוחר להשתמש בברז מסויים או מסנת הרי זה יותר התעסקות במעשה של עובדין דחול, אף שעצם הברירה מותרת

אלא אכתי יש לדון לחלק בין מיני כלים שאדם מתעסק בהם בידי ואלו רואים במעשהו התעסקות של חול, משא"כ סנן פילטר הנמצא מתחת הכיור שאין לאדם שום שייכות אליו ולא מתעסק איתו כלל, רק המים עוברים דרכו, שיש לדון טפי שאין בו משום עובדין דחול.

ואכתי יש לדון במסנן "בריטה" ששם האדם מוזג מים לתוך מסנת, שבזה נראה טפי שמתעסק עם כלי של ברירה, ולכן אף שאין איסור לברור מים אלו אבל שמא יש לדון בזה משום עובדין דחול.

השימוש במים בדיעבד

יז. ואם השתמשו בפילטרים האלה בשבת, יש לדון מה דין המים בדיעבד. והנה קיימא לן שמעשה שבת אסור בהנאה וכפי שנבאר בריש סי' ש"ח, ויש בזה פרטי דינים רבים. אכן מי שלא ידע כלל על הבעיה של בורר במסננים אלו נמצא שלגביו הרי זה מתעסק, ועיין בספר ארחות שבת פרק כ"ה סעיף ד' שהבאנו מחלוקת אחרונים בעניין זה.

העולה מכל הנ"ל:

א. אין להשתמש במסנני מים שיש בתוכם "גרגרי פחם" מחמת איסור בורר במים שנבררים מתוך גרגרי הפחם. [אות א' – ד'], פעולה זו נידונית כמשה ולא כגרמא וכן היא נדונית כמתכוין [אות ה'].

ב. מסנני מים שיש בתוכם "גוש של פחם" אין בהם חשש בורר מחמת תערובת המים וגוש הפחם. [ויש לידע שמצוי במערכות סינון עם כמה שלבים, שיש במערכת שני סוגי סננים, אחד שיש בתוכו "גוש פחם" והשני שיש בתוכו "גרגרי פחם"]. אמנם אכתי יש לחוש בהם משום הלכלוך המעורב סביבם, כפי שיתבאר באות הסמוכה. [אות ו']

ג. ישנה מציאות של מסננים [גם כאלה שהפחם הוא גוש] שמצטברים בהם מים עכורים מאוד באופן שאינם ראויים לשתייה במצבם זה, ונמצא שהמסננות בורות את המים הזכים מתוך המים העכורים, ודבר זה מצוי בהרבה מאוד מסננים, וכן עלול להיות במסננים שבתוך מכשירים המכונים "מיני בר" שגם בהם נמצאים לכלוכים סביב נייר הסינון העוטף את גושי הפחם. ונידון זה של בורר אינו שייך למציאות החדשה של גרגרי הפחם, אלא הוא שייך לגוף הנידון האם המים שבמסננים משתתי בהכי או לאו. ומכיון שבהרבה מן המקרים ובפרט לאחר שימוש רב עיננו הרואות שיש לכלוך רב שהוא אינו בגדר משתתי בהכי, נמצא שיש בשימוש במערכות סינון אלו משום איסור בורר. [אות י']

ד. מסנני מים שיש בתוכם כדורים של חומרים המומסים במים נראה שאין בהם חשש בורר, והטעם מחמת גודל הכדורים שאינם נחשבים מעורבים עם המים. [אות ז']

ה. גם מערכות סינון שיש בהם מיכל אגירה בעל כמות גדולה של מים, אין להשתמש בו, אם יש בתוך המערכת גרגרי פחם, דכיון שבשעה שיוצאים מים מהמיכל נכנסים אחרים ונבררים מגרגרי הפחם. גם לרבות שבמערכות סינון אלו מצוי מאוד שביציאת המים מהמיכל ישנו סנן נוסף שמורכב מגרגרי פחם. [אות ח']

ו. יש לדון אם אפשר להשתמש בסנני מים אלו ביום טוב, שמצינו בו קולות מסויימות בעניין מלאכת בורר, אמנם נראה טפי שהדבר אסור. [אות י"ד']

ז. סנני מים המכונים "בריטה" נראה שאין חשש בשימוש בהם בשבת ויום טוב. [אות י"א']

ח. סנני מים המורכבים על גבי הברז הראשי נראה שאין איסור להשתמש בהם בשבת ויום טוב, אם אינם מכילים גרגרי פחם, וגם באלה שיש בהם כדורים לתוספת של חומרים במים נראה דשרי. אמנם יש לברר את המציאות בכל סנן, כיון ששמענו שישנם מערכות סינון המורכבות על הברז הראשי שמכילות גרגרי פחם.

ט. מי שעבר וברר מים אלו בשבת דינו כמו בכל מלאכת בורר שהמאכל נאסר, ואם היה בגדר מתעסק שלא ידע מעניין גרגרי הפחם וכו' נחלקו הפוסקים בדינו. [אות י"ז']